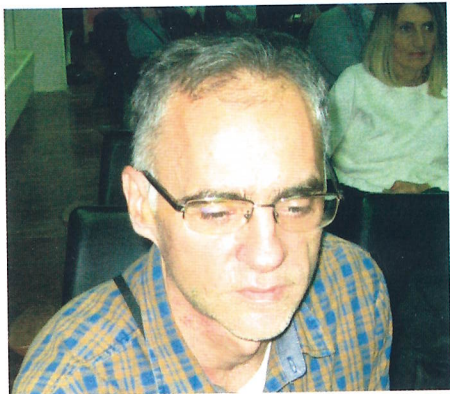

А где су **нови** тргови?

– Тргови су репрезенти урбаног схватања простора. Они се не праве за једну или пет генерација, тргови трају дуже од наших тренутних архитектонских амбиција и мода, политичких опција и треба бити увиђаван према том феномену јавних простора – истакао је архитекта Дејан Миливојевић

локални центар у Крчагову који има кафаницу, пијачу, самопослугу, пошту, зеленило, поплочану површину...

Затим, посебно морам да истакнем да заслуге за Трг, како оне позитивне, тако и негативне се по некој навици стално приписују архитекти Станку Мандићу. Истовремено се потпуно занемарује значај пројектанта града, архитекте Ружице Илић, која је заслужна за расписивање конкурса за уређење центра града са Тргом као централним мотивом. Посебно је мало позната њена визија о обликовном, хортикултурном и уметничком уређењу целине Трга. Морам да споменем и архитекте Милорада Пантовића који је реализовао стамбени блок на источној страни Трга, као и архитекте Милана Антића и Добриле Ивановић који су реализовали блок у броју 133 на главној улици. На крају, треба се сетити и Светлане-Кане Радевић и хотела „Златибор“. То је мало обухватнија истина о уређењу центра града. У домаћој архитектонској теорији Станко Мандић се апострофира као аутор архитектонске обраде Трга, западног блока, зграде комплекса Спомен дома (позориште, библиотека) и поште (срушеног телекомуникационог центра). Дакле, нећемо погрешити ако део заслуга и позитивних и негативних, расподелимо и на споменуте друге архитекте, мада највише је изградио Мандић, док је концепцијски простор целог потеза главне улице решила Илићева. Трг је био кључни део њене визије.

У вези животног пута архитекте Мандића могла би се организовати конференција, то је врло богата животна прича и врло плодна каријера. Ја Вам могу рећи да имам приличан материјал везан за ту тему, а један део је презентован у предговору за књигу „Између искорака и помирења“, затим и у мојим радовима посвећеним Тргу и у докторској дисертацији... На пример, Мандић је био и ратни заробљеник у немачком логору до 1942. године, студент Римског универзитета 1939-1940. године, а после рата сарађивао је са професорима Римског универзитета Данте Тасотијем и Вањетијем које је упознао током предрадног боравка у Риму. Занимљиво је да је у Риму током студентских дана становао у непосредној близини Фонтане ди Треви и чувене Академије Ди сан Лука у којој су честе изложбе архитектуре... Иначе је старином био Призренац и што је разумљиво, врло је био везан за феноменологију историчности урбаних целина, посебно га је привлачила урбана структура, односно миље историјских градова, а то се нарочито продубило услед боравка у Риму. Критиковао је модернистички урбанизам али апсурдно, Трг партизана је концептуално замишљен у духу модернистичких, отворених тргова.

Ужички Трг партизана јесте проистекао из једне релативно тоталитаристичке политичке опције. Последицу видимо да је време у овом транзиционом периоду од 1990. године демантовало идеју робних кућа, грандиозних хотелских здања, монументалних споменика, али су то естетски и грађевински врло вредне реализације. И то нам свет признаје. Сматрам да Ужичани греше баш у том нељубазном односу према Тргу партизана па и према Тргу Светог Саве. Први је у распадању, а други полако постаје паркинг површина. У пројектовање и изградњу Трга уложена је деценија борбе за конкурс, а потом деценија пројектовања и изградње. Велика је професионална љубав и вера у град-урбани предео, наспрам града круте ивичне изградње, уткана у ту реализацију. То је била скупа реализација, садржи велики број уметничких обрада, сложени програм, високе естетске циљеве, то је и заштићена архитектонско-урбанистичка целина. Ако се потрудите да схватите сву ту енергију и све препреке које су претходиле реализацији Трга онда има наде да ћете моћи да му дате нову трансформацију, мада саме површине и габарити су фиксирани и довољни, али може се на Тргу деловати у правцу садашњих потреба. То мислим да је грешка, то неразумевање целе приче, те раскоши сада празних холова позоришта... Била би неопходна озбиљна истраживачко-пројектантска активност током неколико година да се пронађу прави интереси и прави инвеститори за Трг. За сада, ради се супротно: појединачни захтеви за затварање простора, пасажа, неке бесмислене доградње над Градском кафаном, нецеловит приступ одржавању Позоришта, самоникле тенде и доградње по крововима, преграђивање пасажа у западном блоку... Сада је тешко вратити кораке уназад, грешка је учињена у старту када су почела појединачна преграђивања пословних простора. Са друге стране, мајсторски приступ архитекте Станка Мандића је у старту фиксирао форме које су скулптурално и у обрадама савршене, али

апсолутно нефлексибилне јер недостајала му је прозорљивост у неке алтернативе ондашњим концептима употребе. Скупо је грађен а и реконструкција објеката је архитектонски, грађевински и финансијски захтевна – наводи за „Вести“ **др Дејан Миливојевић, архитекта и професор Академије струковних студија Западна Србија.**

Ове године навршава се 60 година од отварања Трга партизана. Шта бисте посебно издвојили с обзиром да сте се бавили овом темом и радом архитекте Станка Мандића?

Срамота је колико је Трг од нашег последњег сусрета по овом питању, ако се сећате Округлог стола 2011. године, остао препуштен пропадању, неодржавању и самовољи приликом појединих интервенција.

Могу да истакнем да ми је жао што нисмо у прилици да обележавамо годишњице отварања већег броја правилно регулисаних а архитектонски лепо обликованих јавних простора окружених занимљивим садржајима у нашем граду. За протеклих 60 година у појединим деловима града спонтано су формиране, на одређеним локацијама у граду, концентрације услужних делатности, као што су се формирале и потребе за регулисање саобраћаја – а то вам је иницијално Трг. То су потенцијали који би захтевали један озбиљан концепцијски приступ реструктурисању и уобличавању дивље и полу-дивље формираних услужних и саобраћајних пунктова којих има на Теразијима, у Крчагову, Пори, у Ади, на Белој Земљи... Знате, као што „једна ластва не чини пролеће“, тако један Трг није довољан да би насеље имало урбани карактер. Трг је планиран за град обухваћен регулационим планом из 1955. године за популацију бројности 30.000 становника. Кажу да Ужице данас броји више него двоструко. А где су нови тргови? Сви јавни простори које имамо заоставштина су Регулационог плана Окружне вароши Ужице из 1891. године изузимајући симпатични

Мандић је 1953. године имао другачију концепцију, али му она није прошла 1958. године. О њему не могу износити лична сећања, међутим, постоје његови студенти који су га лично познавали, на пример професорка Мирјана Ротер Благојевић, затим и сарадници Јозеф Штанглицки, или архитекта Мила Марушић. Вероватно да има и његових сарадника из Пројектног бироа Златибор – испостава у Београду који се могу нечега сетити. Приликом разговора у вези књиге коју сам приредио у Библиотеци града Београда у Кнез Михајиловој улици у Београду, о њему је говорио професор Спасоје Крунић. То су била аутентична сећања, затим информације сам добио и од професора Бранислава Миленковића и Петра Вуловића. Вуловић му је био сарадник, са још једним колегом, током израде пројеката и конкурса за Трг. Касније је Вуловић реализовао изузетно здање основне школе у Крчагову. Мандић је имао и има значајног утицаја на извесан број колега не само у Ужицу и то се може видети сасвим јасно. О њему би требало да говоре аутентични сведоци, то би на прави начин описало једног међу најзначајнијим архитектама и професорима периода 1945–1985. године. Мандић је био присталица врло строгог начина деловања у архитектури, а као декан, писано је да је “сувише строг”. На крају генерацијских сукоба и услед смене генерација на Архитектонском факултету, Мандић је 1971/72. године напустио место декана, а кормило је преузео, након боравка у САД, Богдан Богдановић, његов до тада, млађи пријатељ. Мандић је неговао култ архитекта-демијурга, то је блиско традиционалном појму мајстора-архитекта који обједињује много тога, док је Богдановић предлагао диверсификацију, комуникацију, теорију, лежерност и триместре. Ако постоји интерес о овим темама би се заиста могла организовати конференција.

Трг најчешће везујемо за прошлост, а какво је ваше стручно мишљење везано за његову будућност?

Ниједан трг, или ма какав јавни или приватни простор који је у намени, не смео узети за прошлост – то и јесте проблем

ужичког Трга партизана. Он и данас живи животом и пулсом својих грађана, али је његово одржавање и уопште његова трансформација према савременијим потребама дискусабилна. Трг се третира као прошлост, као напуштен простор, а то није добро. Не сме се дозволити да врло фреквентна степеништа и пополочане површине представљају опасност по безбедност грађана. Будућност Трга је, надам се, лепа. Било би дивно када би он засијао старим сјајем, када би фасаде околних објеката биле очишћене, испескарене на правилан начин, без нарушавања естетских квалитета, енергетски побољшане, када би се уклониле све неприхватљиве доградње, надоградње на објектима... Пре свега, потребно је отворити питање инфраструктурних развода, за живот је некада много важније да вам раде струја, грејање, водовод и канализација него да имате најлепшу фасаду.

Прво, мислим да је могуће у унутрашњости западног блока реализовати подземну гаражу испод дечјег игралишта, и то у више нивоа, висински услови постоје, затим могуће је у овом смислу паркирати и испод дела трга, посебно код хотела „Златибор“. Дакле, решити проблем паркирања у центру града, а тиме донекле и финансирати сређивање овога простора.

Друго, између зграде позоришта и дограђеног дела уз библиотеку (пројектант архитекта Милена Топаловић 1984. год.) стоји деценијама несређена површина. То је скупо градско земљиште које овако неуређено не личи ни на шта. Треба осмислити озелењавање, можда неке садржаје и наравно подземно паркирање.

Треће, мене одавно инспирише на интервенцију денивелисана правоугаона површина испод места на којем је раније стајао споменик, уметнички врло вредна скулптура, маршала Броза, угледног вајара Франа Кршинића. Тај простор се зими трансформише у клизалиште. Сматрам да за клизалиште има и бољих површина, између осталих и она у унутрашњости западног блока за коју сам изнео предлог за реконструкцију. Мислим да би тај кутак Трга требало решити слично као пијаци

Сан Силвестро у Риму, са додатком крупнијег зеленила у великим жардињерима. Сlike споменутог трга лако ћете пронаћи на интернету: Piazza di S. Silvestro, Roma.

Четврто, место споменика је упражњено. Најбоље би било вратити споменик, али ако то из неких неуметничких разлога, није згодно, можда је на том месту могла бити правилно сагледана скулптура Србије која се налази усред кружног тока.

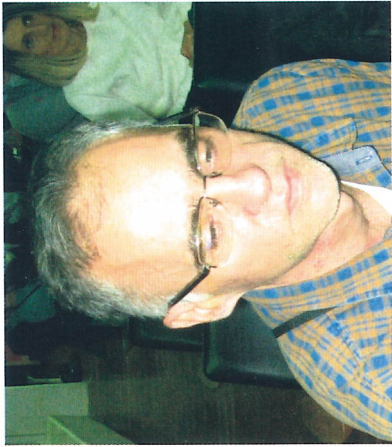
Такође, простор на коме је била пошта (срушени телекомуникациони центар) треба да буде изграђен и да та грађевина изнесе дух наше епохе на Тргу партизана, али на једнако промишљен начин на који је осмишљена и појектована изградња осталих објеката који дефинишу Трг. Најпогрешније би било ту градити зграду искључиво према бездушном и аутистичном изводу из плана. То би морало бити спроведено на основу конкурса, дебата, расправа, без журбе и сумњивих конкурсних организација. Тим конкурсом могла би се решити и друга питања сређивања прилика на Тргу.

Колико ми је познато, студију простора Трга је на позив бившег градоначелника Ужица, израдио и презентовао професор Владимир Лојаница из Београда, можда се ту проналази одговор на Ваше питање. Ја, на жалост, нисам добио позив да присуствујем том догађају, али сам о томе касније разговарао са Владимиром који је, колико сам незванично сазнао, узео значајног учешћа на пројектима уређења дуж главне улице, која је сада функционално и обликовно много боље уређена. Ми у главној улици имамо вредне ансамбле архитектонских целина како историјских тако и савремених, те би интервенције требало да узму у обзир да су и партерна уређења делови награђених ансамбала или историјских целина, по мом схватању професионалне етике. Далеко од тога да сам против промена и савремених интервенција. Мене интересује паркић испред ранијег Дечјег диспанзера, то је мали драгуљчић урбанизма Ужица потпуно и неоправдано занемарен у овим последњим реконструкцијама, па би се бавио тим проблемом.

Драгица Цвијовић
(наставиће се у наредном броју)

А где су нови трговци?

- Трговци су репрезентаци урбаног схватања простора. Они се не праве за једну или пет генерација, трговци трају дужице од наших тренутних архитектонских амбиција и мода, политичких опција и треба бити увиђаван према том феномену јавних простора - истакао је архитекта Дејан Миливојевић

локални центар у Крчагову који има кафаницу, пијаци, самопослугу, пошту, зеленило, поплочану површину....

Затим, посебно морам да истакнем да заслуге за Трг, како оне позитивне, тако и негативне се по некој навици стално приписују архитекти Станку Мандићу. Истовремено се потпуно занемарује значај пројектанта града, архитекте Ружице Илић, која је заслужна за расписивање конкурса за уређење центра града са Тргом као централним мотивом. Посебно је мало позната њена визија о обликовном, хортикултурном и уметничком уређењу целине Трга. Морам да споменем и архитекте Милорада Пантовића који је реализовао стамбени блок на источној страни Трга, као и архитекте Милана Антића и Добриле Ивановић који су реализовали блок у броју 133 на главној улици. На крају, треба се сетити и Светлане-Кане Радевић и хотела „Златибор“. То је мало обухватила истина о уређењу центра града. У домаћој архитектонској теорији Станко Мандић се апострофира као аутор архитектонске обраде Трга, западног блока, зграде комплекса Спомен дома (позориште, библиотека) и поште (срушеног телекомуникационог центра). Дакле, нећемо погрешити ако део заслуга и позитивних и негативних, расподелимо и на споменуте друге архитекте, мада највише је изградио Мандић, док је концепцијски простор целог потеза главне улице решио Илићева. Трг је био кључни део њене визије.

У вези животног пута архитекте Мандића могла би се организовати конференција, то је врло богата животна прича и врло плодна каријера. Ја Вам могу рећи да имам приличан материјал везан за ту тему, а један део је презентован у предговору за књигу „Између искорака и помирења“, затим и у мојим радовима посвећеним Тргу и у докторској дисертацији....На пример, Мандић је био и ратни заробљеник у немачком логору до 1942. године, студент Римског универзитета 1939-1940. године, а после рата сарађивао је са професорима Римског универзитета Данте Тасотијем и Вањетијем које је упознао током предратног боравка у Риму. Занимљиво је да је у Риму током студентских дана станао у непосредној близини Фонтане ди Треви и чувене Академије Ди сан Лука у којој су честе изложбе архитектуре... Иначе је старином био Призренац и што је разумљиво, врло је био везан за феноменологију историčnosti урбаних целина, посебно га је привлачила урбана структура, односно миље историјских градова, а то се нарочито продубило услед боравка у Риму. Критиковао је модернистички урбанизам али апсурдно, Трг партизана је концептуално замишљен у духу модернистичких, отворених тргова.

Ужички Трг партизана јесте проистекао из једне релативно тоталитаристичке политичке опције. Последницу видимо да је време у овом транзиционом периоду од 1990. године демантовало идеју робних кућа, грандиозних хотелских здања, монументалних споменика, али су то естетски и грађевински врло вредне реализације. И то нам свет признаје. Сматрам да Ужичани греше баш у том нељубазном односу према Тргу партизана па и према Тргу Светог Саве. Први је у распадању, а други полако постаје паркинг површина. У пројектовање и изградњу Трга уложена је деценија борбе за конкурс, а потом деценија пројектовања и изградње. Велика је професионална љубав и вера у град-урбани предео, наспрам града круте ивичне изградње, уткана у ту реализацију. То је била скупа реализација, садржи велики број уметничких обрада, сложени програм, високе естетске циљеве, то је и заштићена архитектонско-урбанистичка целина. Ако се потрудите да схватите сву енергију и све препреке које су претходиле реализацији Трга онда има наде да ћете моћи да му дате нову трансформацију, мада саме површине и габарити су фиксирани и довољни, али може се на Тргу деловати у правцу садашњих потреба. То мислим да је грешка, то неразумевање целе приче, те раскоши сада празних холова позоришта... Била би неопходна озбиљна истраживачко-пројектантска активност током неколико година да се пронађу прави интереси и прави инвеститори за Трг. За сада, ради се супротно: појединачни захтеви за затварање простора, пасаж, неке бесмислене доградње над Градском кафаном, нецеловит приступ одржавању Позоришта, самоникле тенде и доградње по крововима, преграђивање пасаж у западном блоку....Сада је тешко вратити кораке уназад, грешка је учињена у старту када су почела појединачна преграђивања пословних простора. Са друге стране, мајсторски приступ архитекте Станка Мандића је у старту фиксирао форме које су скульптурално и у обрадама савршене, али

апсолутно нефлексбилне јер недостајала му је прозорљивост у неке алтернативе ондашњим концептима употребе. Скупло је грађен а и реконструкција објекта је архитектонски, грађевински и финансијски захтевна - наводи за „Вести“ **др Дејан Миливојевић, архитекта и професор Академије струковних студија Западна Србија.**

Ове године навршава се 60 година од отварања Трга партизана. Шта бисте посебно издвојили с обзиром да сте бавили овом темом и радом архитекте Станка Мандића?

Срамота је колико је Трг од нашег последњег сусрета по овом питању, ако се сећате Округлог стола 2011. године, остао препуштен пропадању, неодржавању и самовољи приликом појединачних интервенција.

Могу да истакнем да ми је жао што нисмо у прилици да обележавамо годишњице отварања већег броја правилно регулисаних а архитектонски лепо обликованих јавних простора окружених занимљивим садржајима у нашем граду. За протеклих 60 година у појединим деловима града спонтано су формиране, на одређеним локацијама у граду, концентрације услужних делатности, као што су се формирале и потребе за регулисање саобраћаја - а то вам је иницијално Трг. То су потенцијали који би захтевали један озбиљан концепцијски приступ реструктурисању и уобличавању дивље и полу-дивље формираних услужних и саобраћајних пунктова којих има на Теразијама, у Крчагову, Пори, у Ади, на Белој Земљи....Знате, као што „једна ласта не чини пролеће“, тако један Трг није довољан да би насеље имало урбани карактер. Трг је планиран за град обухваћен регулационим планом из 1955. године за популацију бројности 30.000 становника. Кажу да Ужице данас броји више него двоструко. А где су нови трговци? Сви јавни простори које имамо заоставштина су Регулационог плана Окружне вароши Ужице из 1891. године изузимајући симпатични